

# KWAME NKURUMAH I EL PROJECTE PANAFRICÀ

FRANCESC-XAVIER MARÍN I TORNÉ

Universitat Ramon Llull

**RESUM:** Kwame Nkrumah és un dels personatges més importants de la història política i intel·lectual contemporànies. Va conduir el seu país a la independència, va ser un actor determinant en la independència de les altres colònies africanes i se'l reconeix com el gran ideòleg del moviment panafricà. Malgrat el fracàs de les seves propostes el 1963, quan es creava l'Organització de la Unitat Africana, la fundació de la Unió Africana el 2002 recupera gran part de les intuïcions d'aquest activista i pensador. Ara la seva figura adquireix un nou relleu en complir-se 110 anys del seu naixement.

**PARAULES CLAU:** Nkrumah, panafricanisme.

## Kwame Nkrumah and the Pan-Africanism Project

**ABSTRACT:** Kwame Nkrumah is one of the most important figures in contemporary political and intellectual history. He led his country to independence, was a decisive actor in the independence of other African colonies, and is recognised as the main ideologue of the Pan-Africanism movement. Despite the failure of his proposals in 1963, when the Organisation of African Unity was being founded, in the year 2002 the foundation of the African Union recovered many of the intuitions of this activist and thinker. Now his figure acquires a new relevance in the 110<sup>th</sup> anniversary of his birth.

**KEYWORDS:** Nkrumah, Pan-Africanism.

*“Jo, un africà, proclamo davant del món sencer [...] que ha arribat l'alba d'una nova era”*

(Kwame Nkrumah, discurs a l'Assemblea General de l'ONU el setembre de 1961).

## 1. Introducció

En un continent marcat per l'optimisme de les primeres independències africanes, Kwame Nkrumah defensava fer avançar la llibertat política cap a la unificació d'acord amb els ideals panafricans. Per a fer-ho, va treballar a partir de la dialèctica històrica que projecta el passat i el present vers el futur, i va eixamplar un panafricanisme fins llavors centrat en el continent africà vers una revolució mundial

de tots els pobles negres<sup>1</sup>. En aquest sentit, anant més enllà dels precursors del panafricanisme, serà la generació de Cyril L. R. James (1901-1989)<sup>2</sup>, George Padmore (1902-1959)<sup>3</sup> i Kwame Nkrumah (1909-1972) la que converteixi aquest moviment en un projecte polític viable<sup>4</sup>.

La plasmació manifesta de la viabilitat o impossibilitat del projecte de Nkrumah va tenir lloc el 25 de maig de 1963, a Addis Abeba, en la cimera que reunia 30 caps d'estat i de govern per constituir l'Organització de la Unitat Africana. En la seva intervenció Kwame Nkrumah va plantejar les propostes següents amb vista a la creació d'una unitat política del continent africà: una constitució, un parlament, un mercat comú, una moneda única, un banc central, un sistema continental de comunicacions, una diplomàcia comuna, un sistema comú de defensa i una ciutadania africana. El projecte de Nkrumah comportava que cada estat africà renunciés a una part de la seva sobirania en favor d'un govern continental. La proposta va ser rebutjada i, com a alternativa, Haile Selassie va proposar una cooperació entre els estats independents en comptes de crear un estat federal. La conferència acabarà acceptant els principis de no-ingerència i la integritat territorial de les fronteres heretades de la colonització.

146

Quatre dècades després, el 9 de juliol de 2002, a Durban, la reunió de 53 caps d'estat i de govern va significar la dissolució de l'Organització de la Unitat Africana i la fundació de la Unió Africana, en compliment del compromís adquirit en la Conferència de Sirte el 9 de setembre de 1999<sup>5</sup>. La Declaració de Durban institueix una as-

<sup>1</sup> Biney, A. (2009). The Development of Kwame Nkrumah's Political Thought in Exile 1966-1972. *The Journal of Africa History*, vol. 50, núm. 1, p. 94.

<sup>2</sup> James, C. L. R. (1977). *Nkrumah and the Ghana Revolution*. Londres: Allison & Busby; Grimshaw, A. (1993). *The C. L. R. James Reader*. Oxford: Blackwell; Buhle, P. (1986) (ed.). *C. L. R. James: His Life and Work*. Londres: Allison & Busby; Henry, P., Buhle, P. (ed.) (1992). *C. L. R. James's Caribbean*. Durham: Duke University Press; Worcester, K. (1988). *C. L. R. James: A Political Biography*. Lanham: North & South Press.

<sup>3</sup> Padmore, G. (1937). *Africa and World Peace*. Londres: Secker and Warburg; Padmore, G. (1949). *Africa: Britain's Third Empire*. Londres: Dobson; Padmore, G. (1953). *The Gold Coast Revolution. The Struggle of an African People from Slavery to Freedom*. Londres: Dennis Dobson; Padmore, G. (1956). *Pan-Africanism or Communism? The Coming Struggle for Africa*. Londres: Dobson; Padmore, G. (1972). *How Britain Rules Africa*. Nova York: Negro University Press; Hooker, J. R. (1967). *Black Revolutionary: George Padmore's Path from Communism to Pa-Africanism*. Nova York: Praeger.

<sup>4</sup> Mbokolo, E. (2003). *George Padmore, Kwame Nkrumah, Cyril L. James et l'idéologie de la lutte panafricaine*. Accra: Codesria.

<sup>5</sup> Vegeu [https://web.archive.org/web/20050221080710/http://www.un.int/libya/sirte\\_dc.htm](https://web.archive.org/web/20050221080710/http://www.un.int/libya/sirte_dc.htm).

semblea de caps d'estat i de govern, una comissió assessora, un banc central, un tribunal de justícia, un parlament, una moneda única, un consell de seguretat i una força de pacificació.

D'aquesta manera, semblaria que el fracàs de l'Organització de la Unitat Africana i la seva reconversió en la Unió Africana ha suposat una nova reivindicació de la figura de Nkrumah. Així, el gener de 2014, Nkosazana Dlamini Zuma, presidenta de la Comissió de la Unió Africana, simula escriure un *mail* a Nkrumah a propòsit de l'Agenda 2063, que vol commemorar el centenari de la fundació de l'Organització de la Unitat Africana<sup>6</sup>. En aquest escrit, Zuma imagina que finalment les idees que Nkrumah va presentar el 1963 a Addis-Abeba han estat acceptades i aplicades pels governants africans: Àfrica ha esdevingut una confederació d'estats, s'ha convertit en la tercera potència econòmica del món, ocupa un lloc com a membre permanent del Consell de Seguretat de l'ONU, el kiswahili és la llengua vehicular del continent i ha desplaçat els idiomes dels colonitzadors, l'*African Express Rail* connecta totes les capitals dels antics estats i es disposa d'una Agència Espacial Africana i d'una Universitat Virtual Panafricana... Àfrica ha deixat de ser el "continent de la desesperació" i ara domina l'afro-optimisme<sup>7</sup>.

## 2. L'emergència d'un líder

Kwame Nkrumah<sup>8</sup> va néixer a la Costa d'Or, en el poble de Nkroful, a la província de Nzima, el 18 de setembre de 1909. Pertanyia a l'ètnia akan i, a causa d'haver nascut en dissabte, duia el nom de

---

<sup>6</sup> Vegeu <https://au.int/fr/documents/20130610/agenda-2063-lafrique-que-nous-voulons-version-populaire>.

<sup>7</sup> Vegeu <http://www.africancapitalmarketsnews.com/2154/dear-kwame-an-email-from-2063-by-the-chairperson-of-the-african-union-commission/>.

<sup>8</sup> Obres de Kwame Nkrumah: (1942). *Towards Colonial Freedom. Africa in the struggle against world imperialism*. Londres: Panaf; (1950). *What I Mean by Positive Action*. Londres: Heinemann; (1957). *Ghana: The Autobiography of Kwame Nkrumah*. Londres: Thomes Nelson (*Autobiographie*. París: Présence africaine. 1960); (1961). *I Speak of Freedom. A Statement of African Ideology*. Londres: Heinemann; (1963). *Africa Must Unite*. Londres: Heinemann (*L'Afrique doit s'unir*. París: Présence Africaine, 1963; *África debe unirse*. Barcelona: Bellaterra, 2010); (1964). *Consciencism. Philosophy and Ideology for Decolonization and Development with Particular Reference to the African Revolution*. Londres: Heinemann (*Consciencisme*. París: Présence Africaine, 1964); (1965). *Neo-colonialism: The Last Stage of Imperialism*. Londres: Heinemann (*Le Néo-colonialisme: dernier stade de l'impérialisme*. París: Présence Africaine, 1965); (1966). *Challenge of the Congo. A Case Study of Foreign Pressures in an Independent State*. Londres: Panaf; (1967).

Kwame<sup>9</sup>. La primera formació la va rebre en una escola de missioners catòlics al poble d'Half-Assini (conegut com a Awine, capital del districte de Jomoro). Allà rebrà una forta influència del pare Georges Fischer, fins al punt que el Nadal de 1917 es va fer batejar i va adoptar el nom del Francis<sup>10</sup>.

Als 17 anys ingressa a l'Escola Normal del Govern a Accra<sup>11</sup>, on es vincularà amb el doctor Kwegyir Aggrey, el primer africà que formava part del cos de docents de la colònia<sup>12</sup>. El nacionalisme d'Aggrey convencerà el jove Nkrumah de la importància de la presència de líders africans amb estudis<sup>13</sup>. Serà justament l'exemple d'Aggrey el que animarà Nkrumah a ampliar els seus estudis als Estats Units<sup>14</sup>. Per tal d'estalviar diners, Nkrumah treballarà de mestre entre 1930 i 1936. Participa en les reivindicacions de diverses associacions professionals<sup>15</sup> i, alhora, estudia les obres dels nacionalistes africans Isaac Theophilus Akunna Wallace-Johnson i Nnmandi Azikiwe.

Nkrumah desembarca a Nova York el 31 d'octubre de 1935 i sol·licita l'admissió a la Lincoln University<sup>16</sup>. Fundada a Pennsilvània el 1854 pel presbiterià John Miller Dickey, la Lincoln University era l'únic centre especialitzat en formar els afroamericans per tal que

---

*Voice from Conakry*. Londres: Panaf; (1968). *Dark Days in Ghana*. Londres: Panaf; (1968). *Handbook of Revolutionary Warfare*. Londres: Panaf; (1970). *Class Struggle in Africa*. Londres: Panaf; (1973). *Revolutionary Path*. Londres: Panaf; (1973). *The struggle continues*. Londres: Panaf; (1974). *Rhodesia File*. Londres: Panaf. Vegeu també: Obeng, S. (1997). *Selected speeches of Kwame Nkrumah*. Accra: Afram Publications; Condé, M. (1973). *Bibliographie commentée des oeuvres de Kwame Nkrumah, Présence Africaine*, vol. 1, núm. 85, p. 179-182.

<sup>9</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 15.

<sup>10</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 25.

<sup>11</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 27.

<sup>12</sup> Jacobs, S. M. (1996). James Emman Kwegyir Aggrey: An African Intellectual in the United States. *The Journal of Negro History*, vol. 81, núm. 1/4, p. 47-61.

<sup>13</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 28.

<sup>14</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 29. Nkrumah no vol estudiar a la Gran Bretanya perquè és la potència colonial. Nkrumah, K. (1964). *Consciencisme, op. cit.*, p. 9.

<sup>15</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 34.

<sup>16</sup> Bond, H. M. (1976). *Education for freedom: a history of Lincoln University*. Pennsilvània: Lincoln University; Milne, J. (1977). *Forward ever: The Life of Kwame Nkrumah*. Londres: Panaf, p. 4. Actualment, la Lincoln University conserva un fons digital dedicat a Kwame Nkrumah: <https://www.lincoln.edu/departments/langston-hughes-memorial-library/kwame-nkrumah-digital-information-site>.

poguessin dirigir el seu poble<sup>17</sup>. Com que Nkrumah s'hi va incorporar amb el curs ja començat, des del primer moment va intentar mostrar les seves capacitats<sup>18</sup>. Així, va guanyar diverses beques concedides als estudiants més destacats, i va ser premiat en diversos concursos d'oratòria. D'altra banda, va freqüentar la fraternitat Phi Beta Sigma, va formar part de l'equip de futbol i va passar pels rituals iniciàtics de la maçoneria. Sigui com vulgui, aquells anys constituïran una etapa de formació intel·lectual i humana per a Nkrumah<sup>19</sup>. La manca de diners el feia patir i s'oferia com a treballador a la biblioteca i a la cafeteria del campus<sup>20</sup>. Tanmateix, els seus recursos eren migrats i sovint passava gana. El seu desconeixement de la cultura dels afroamericans li va provocar més d'un malentès, com quan va ser convidat per un company a una cerimònia religiosa i el cor de Gospel el va incomodar tant que es va excusar en nom de tots els africans per aquells cants i balls tan indecorosos...<sup>21</sup>

A la Lincoln University, Nkrumah organitzarà l'African Students Association of the United States and Canada. Mentre la majoria d'estudiants defensaven que cada colònia africana havia de lluitar pel seu compte a fi d'aconseguir la independència, Nkrumah preconitza un principi de solidaritat entre totes les colònies africanes. La persuasió de Nkrumah va fer que la majoria d'estudiants de l'associació es comprometessin a treballar en favor de la unitat africana quan retornessin als seus països d'origen. En la convenció de Nova York de 1942, Nkrumah en serà escollit president i el panafricanisme passarà a ser la ideologia oficial del moviment estudiantil.

El 1939 obté el *Bachelor of Arts in Economics and Sociology*<sup>22</sup> i se li ofereix una plaça de professor adjunt de filosofia. Seran uns anys d'estudi del pensament de Kant, Nietzsche i Freud. El 1942 obté una llicenciatura en teologia<sup>23</sup>. Inscrit ja a la University of Pennsylvania, obtindrà un *Master in Education* (1942) i un *Master of Philosophy*

---

<sup>17</sup> Laronce, C. (2000). *Nkrumah, le panafricanisme et les Etats-Unis*. Paris: Éditions Karthala, p. 28.

<sup>18</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 43.

<sup>19</sup> Assensoh, A. B. (1989). *Kwame Nkrumah of Africa: His Formative Years and the Beginning of His Career 1935-1948*. North Devon: Stockwell.

<sup>20</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 44.

<sup>21</sup> Per a tot aquest període cal consultar Sherwood, M. (1996). *Kwame Nkrumah: the years abroad 1935-1947*. Legon: Freedom Publications.

<sup>22</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 45.

<sup>23</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 46.

(1943). Abandonada la possibilitat de ser contractat com a professor universitari s'instal·la a Harlem, on constatarà la indigència d'unes classes socials marginades encara no refetes del *crack* del 29<sup>24</sup>. Trobarà feina en una saboneria, però emmalaltirà a causa de les pèssimes condicions higièniques del lloc de treball<sup>25</sup>. L'Església presbiteriana l'animarà a desplaçar-se a Filadèlfia per dur a terme un estudi sobre les condicions de vida dels afroamericans. Serà llavors quan experimenti en tota la seva cruesa els efectes de la segregació racial als Estats Units. El racisme, doncs, s'afegirà al colonialisme com a principal preocupació del jove Nkrumah.

Quan Nkrumah arriba als Estats Units, els afroamericans estan dividits en dos corrents de pensament: els uns pensaven que feia massa temps que havien perdut el vincle amb els seus orígens africans i que els seus esforços havien de centrar-se a esdevenir totalment americans, mentre que els altres defensaven que els afroamericans no podrien realitzar-se plenament si no acceptaven la seva herència africana. Edward Wilmot Blyden, Henry Sylvester Williams, Marcus Garvey i W. E. B. DuBois proposaven un panafricanisme consistent a ensenyar la història d'Àfrica per posar-la al servei de l'emancipació dels negres. Nkrumah s'afegirà a aquesta tendència i insistirà en la necessitat d'apropriar-se de la història dels pobles negres i sentir-se'n orgullosos<sup>26</sup>. Ja en aquest moment, Nkrumah veu en la unió africana la solució als problemes del continent, i el contacte amb l'intel·lectual antillà C. L. R. James el conduirà a l'interès per la teoria de Marx i Lenin sobre la importància de l'organització de les classes oprimides, alhora que llegeix sobre Aníbal, Cromwell, Napoleó, Mazzini i Gandhi<sup>27</sup>.

El maig de 1945 abandona els Estats Units per instal·lar-se a Londres<sup>28</sup>. La finalitat última del desplaçament a Anglaterra serà completar el doctorat en filosofia a la London Schools of Economics. Allà coneixerà George Padmore, militant dels drets dels africans de la diàspora, i tots dos esdevindran ràpidament el centre de les associacions d'estudiants vinculades al panafricanisme.

---

<sup>24</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 49.

<sup>25</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 50.

<sup>26</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 55.

<sup>27</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 56-57.

<sup>28</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 61; Sherwood, M. (2012). Kwame Nkrumah: The London Years 1945-1947. A: D. Killingray (ed.). *Africans in Britain*. Londres: Routledge, p. 164-194.

El 15 d'octubre de 1945, a Manchester, comença la cinquena Conferència Panafricana, de la qual Nkrumah serà el secretari adjunt<sup>29</sup>. Per primera vegada en un congrés panafricà no hi participaven bàsicament negres de la diàspora, sinó que hi assistien delegats de les colònies africanes<sup>30</sup>. En aquest congrés, uns delegats van posar l'accent en la urgència de l'alliberament immediat d'Àfrica, mentre que d'altres destacaven la crítica al capitalisme, que es troba a la base de la colonització, i proposaven el socialisme com a ideologia del panafricanisme<sup>31</sup>. El congrés va consensuar dos comunicats, un d'adreçat als pobles colonitzats i un altre de dirigit a les potències colonials, que concordaven en l'accés a la unitat africana a través de la independència. Nkrumah aprofitarà que s'acabava de crear l'ONU per atorgar a la declaració final del congrés un ressò internacional<sup>32</sup>.

Els dos anys que Nkrumah passarà a Anglaterra estan marcats per una activitat frenètica en favor de la presa de consciència de la necessitat de la unió de tots els pobles africans. El seu càrrec de secretari de la secció de l'Àfrica occidental del moviment panafricà el posarà en contacte amb les elits intel·lectuals. Viatjarà dues vegades a París per entrevistar-se amb els diputats africans (Léopold Sédar Senghor, Lamine Gueye, Félix Houphouët-Boigny, Sourou-Migan Apithy...) i incorporar-los al projecte d'una unificació africana. Malgrat algun fracàs sonat (com ara l'intent de tirar endavant, el 1946, el diari *The New African*), els articles que Nkrumah redacti aquests

<sup>29</sup> Sherwood, M. (2012). Pan African Conferences, 1900-1953: What did Pan-Africanism Mean?. *The Journal of Pan African Studies*, núm. 10, p. 108.

<sup>30</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 66.

<sup>31</sup> Cisse, B. (2012). La problématique de la renaissance africaine dans le *Conscientisme* de Nkrumah: pour une relecture du socialisme africain, *Présence Africaine*, vol. 1, núm. 185-186, p. 61-78; Arzalier, F. (dir.) (2010). *Expériences socialistes en Afrique, 1960-1990*. Paris: Le Temps des Cerises; Askew, K., Pitcher, A. (2006). African Socialism and Postsocialisms, *Africa: Journal of the International African Institute*, núm. 1, p. 1-14; Sklar, R. (1988). Beyond Capitalism and Socialism in Africa, *The Journal of Modern African Studies*, vol. 26, núm. 1, p. 1-21; Williams, M. (1984). Nkrumahism as an Ideological Embodiment of Leftist Thought Within the African World, *Journal of Black Studies*, vol. 15, núm. 1, p. 117-134; Metz, S. (1982). In lieu of Orthodoxy: The Socialist Theory of N'krumah and Nyerere, *Journal of Modern African Studies*, vol. 20, núm. 3, p. 377-392; Agyeman, O. (1978). The Supermarxists and Pan-Africanism, *Journal of Black Studies*, vol. 8, núm. 4, p. 489-510; Kwei-Armah, A. (1967). African Socialism: Utopian or Scientific?, *Présence Africaine*, núm. 64, p. 6-30; Yambo, O. (1964). Marx et l'étrangeté d'un socialisme africain, *Présence Africaine*, vol. 2, núm. 1, p. 20-37; Friedland, J., Rosenberg, J. (1964). *African socialism*, Stanford: Stanford University Press; Senghor, L. S. (1961). *Nation et voie africaine du socialisme*. Paris: Présence Africaine.

<sup>32</sup> White, E. (2010). Kwame Nkrumah: Cold War Modernity Pan-African Ideology and the Geopolitics of Development, *Geopolitics*, núm. 8, p. 102.

anys tindran un potent ressò en les colònies<sup>33</sup>. Nkrumah destaca que tots els pobles aspiren a ser lliures però que els africans, després de segles d'opressió, estan en estat de letargia. La primera tasca ha de ser, per tant, fer que perdin la por a transgredir les lleis de la metròpoli i lluitin per la seva llibertat.

La creixent anomenada de Nkrumah a Àfrica propiciarà el seu retorn a la terra natal. L'ocasió apareixerà quan el 1947 Ako Adjei contacti amb ell per proposar-li ser el secretari de la United Gold Coast Convention. Aquest moviment, fundat el 1945 per George Grant i Joseph Boakye Danquah<sup>34</sup>, defensava la conservació de les estructures polítiques colonials i els privilegis de les elits africanes representades per la Gold Coast People's League i el Gold Coast National Party<sup>35</sup>. Nkrumah acceptarà el càrrec amb la condició que s'abandonin les postures reaccionàries i s'incorporin als corrents anticolonials<sup>36</sup>. El 14 de novembre de 1947 Nkrumah s'embarca amb destí a Accra. Feia dotze anys que havia abandonat el país i ara hi retornava convertit en una figura d'abast internacional.

Si els britànics pensaven que Costa d'Or era una colònia modèlica i tranquil·la, l'arribada de Kwame Nkrumah i la seva contundent capacitat de convocar les masses els va demostrar com n'estaven, d'equivocats<sup>37</sup>. Als Estats Units i a Manchester havia après la importància d'establir un partit ben organitzat que representés el conjunt del poble<sup>38</sup>. Al cap de sis mesos de mandat, Nkrumah havia creat 500 seccions locals del partit. Sovint els mítings acabaven amb motins, fet que va provocar que l'Administració colonial el detingués diverses vegades sota l'acusació d'agitador comunista. L'abril de 1948 Nkrumah s'adona que els dirigents de la United Gold Coast Convention l'havien denunciat. La ruptura era inevitable<sup>39</sup>. Llavors,

<sup>33</sup> Young, R. J. C. (2001). *Postcolonialism. An Historical Introduction*. Oxford: Blackwell, p. 228.

<sup>34</sup> Okoampa-Ahoofe, K. (2005). *Dr. J. B. Danquah: Architect of Modern Ghana*. Nova York: iUniverse Books.

<sup>35</sup> Kimble, D. (1971). *A Political History of Ghana. The Rise of Gold Coast Nationalism, 1850-1928*. Oxford: Clarendon Press; Rooney, D. (1990). *Nkrumah, l'homme qui croyait à l'Afrique*. París: Jalivres, p. 31.

<sup>36</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 72.

<sup>37</sup> Asante, M. K. (2015). *History of Africa: The Quest for eternal harmony*. Nova York: Routledge, p. 244; Sederberg, P. (1971). The Gold Coast under Colonial Rule: An Expenditure Analysis, *African Studies Review*, vol. 14, núm. 2, p. 179-204.

<sup>38</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 75.

<sup>39</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 75-76.



Nkrumah fundarà el Committee on Youth Organisation i el Ghana National Party, així com un diari, l'*Accra Evening News*<sup>40</sup>. Aquest procés culminarà el 12 de juny de 1949 amb la creació del Convention People's Party, que tenia com a lema "Self-Government Now"<sup>41</sup>.

Des del primer moment, Nkrumah reflexiona sobre les estratègies per accelerar l'accés a la independència. Per bé que té clara la necessitat de la violència i considera una evident feblesa la proposta de Gandhi, Nkrumah sap que l'acció violenta provocarà el refús internacional i restarà credibilitat al seu moviment. Però la seva intenció és que la mobilització en forma de vagues i boicots acabi obligant la Gran Bretanya a negociar un nou estatut per a Costa d'Or. Aquesta tàctica generava un doble efecte: les mobilitzacions de la població comportaven les detencions contínues dels líders del Convention People's Party, però la presó esdevenia una tribuna publicitària de les idees anticolonials...

Convençut que la força de les masses és invencible<sup>42</sup>, Nkrumah vol un partit fort i disciplinat<sup>43</sup>. El 20 de novembre de 1949 convo-ca a Accra una conferència de delegats del Convention People's Party a la qual assisteixen més de 80.000 delegats. El partit creix sense parar i el febrer de 1951 guanya les eleccions legislatives. L'Administració colonial es veu obligada a alliberar Nkrumah de la presó i nomenar-lo cap del govern regional. El partit de Nkrumah tornarà a guanyar les eleccions de 1954 i busca la unitat nomenant ministres de diferents regions i provinents de diferents moviments<sup>44</sup>, però el governador britànic exigeix la creació d'assemblees regionals per debilitar el poder del partit<sup>45</sup>. Nkrumah tornarà a guanyar les eleccions de 1956 però, a fi de preservar la unitat nacional, acceptarà la creació de cinc regions administratives i una assemblea de caps tradicionals que funcionin com a contrapès del poder central<sup>46</sup>. Tanmateix, aviat les assemblees regionals votaran la seva pròpia

---

<sup>40</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie*, op. cit., p. 103.

<sup>41</sup> Ampah, E. (1951). *The tears of Kwame Nkrumah: the Rise of the Convention People's Party*. Accra: CPP Central Regional Secretariat.

<sup>42</sup> Nkrumah, K. *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 76.

<sup>43</sup> Nkrumah, K. *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 71.

<sup>44</sup> Nkrumah, K. *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 83.

<sup>45</sup> Nkrumah, K. *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 86.

<sup>46</sup> Rathbone, R. (2000). *Nkrumah & The Chiefs. The Politic of Chieftaincy in Ghana 1951-1960*. Accra: F. Reimer Book Services.

dissolució<sup>47</sup>. S'iniciarà aquí un dels trets més característics de l'estratègia de Nkrumah: l'apel·lació a un objectiu comú ha d'anar acompanyada del refús de qualsevol particularisme i, al capdavall, a la instauració d'un règim de partit únic<sup>48</sup>. El maniqueisme que caracteritza l'etapa política de Nkrumah es basa, justament, en pensar que la urgència dels objectius ("Forward Ever, Bakward Never") és incompatible amb la divisió ideològica. D'aquesta manera, la seva acció tindrà un fort component personalista i tendirà a oblidar les aportacions d'altres líders polítics<sup>49</sup>. N'és una bona prova el nom *Osagyefo* (redemptor) amb el què era conegut, o la seva figura omnipresent en les monedes i segells de correus, carrers, universitats i monuments...

El 6 de març de 1957, després de llargues negociacions amb el governador Charles Arden-Clarke<sup>50</sup>, es proclama la independència de Costa d'Or<sup>51</sup>. A part de Libèria i Etiòpia (que mai van ser colonitzats), el nou país s'afegia als nous estats africans descolonitzats: Líbia (1951), Egipte (1953), Sudan (1956), Tunísia (1956) i Marroc (1957). Amb la recuperació del nom anterior a la colonització (Ghana) es volia indicar el camí a tots els pobles africans que encara estaven sota dominació estrangera<sup>52</sup>. És l'ideal del *Political Kingdom*<sup>53</sup>, segons el qual la independència de Ghana no té sentit deslligada de l'alli-

<sup>47</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 86-87.

<sup>48</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie*, op. cit., p. 152; Keita, M. (2012). Le parti unique en Afrique. *Présence Africaine*, núm. 185-186, p. 169-193; Mahiou, A. (1969). *L'avènement du parti unique en Afrique noire: L'expérience des États d'expression française*. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence; Omari, T. P. (1970). *Kwame Nkrumah: An Anatomy of an African Dictatorship*. Londres: Christopher Hurst.

<sup>49</sup> Lentz, C. (2013). Ghana@50. *Cahiers d'Études Africaines*, núm. 211, p. 520.

<sup>50</sup> Arden-Clarke, Ch. (1958). Eight Years of Transition in Ghana. *Africa Affairs*, vol. 57, núm. 220, p. 29-37.

<sup>51</sup> Apter, D. (2008). Ghana's Independence: Triumph and Paradox. *Transition*, 2008, núm. 98, p. 6-22; Nkrumah, K., *Autobiographie*, op. cit., p. 284. La constitució de 1957 limitava els poders de Nkrumah, i no serà fins a la proclamació de la constitució republicana de 1960 que s'establirà un règim presidencialista. Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 86.

<sup>52</sup> Damaye, D. L. (1980). Afrique: l'indépendance en question. *Présence Africaine*, núm. 115, p. 6; Yabara, A. B. (2016). *Kwame Nkrumah: Recueil de textes*. Ginebra: CETIM, p. 27.

<sup>53</sup> Rooney, D. (1988). *Kwame Nkrumah: the Political Kingdom in the Third World*. Nova York: Palgrave MacMillan; Biney, A. (2011). *The Political and Social Thought of Kwame Nkrumah*. Nova York: Palgrave MacMillan, p. 2.

berament total d'Àfrica<sup>54</sup>. Per això Nkrumah va superar la condició de líder nacionalista per a esdevenir el rostre del panafricanisme<sup>55</sup>.

Atès el context de Guerra Freda en el moment en què Ghana assoleix la independència, no sorprèn que Nkrumah opti per inscriure's en el moviment dels estats no-alineats establert en la conferència afro-asiàtica de Bandung l'abril de 1955<sup>56</sup>. D'aquesta manera, durant uns anys serà habitual veure Nkrumah en el fòrum de l'ONU com un dels màxims representants dels no-alineats oposant-se al fet que Àfrica esdevingui l'escenari dels conflictes entre les superpotències<sup>57</sup>.

Ara bé, aquesta estratègia forma part del pla general de Nkrumah per avançar en la unificació africana. Així, Nkrumah crea una Oficina d'Afers Africans, dirigida primer per George Padmore i després per A. K. Barden. La finalitat era accelerar la descolonització afavorint els moviments d'alliberament, formant-los ideològicament i equipant-los per a les seves accions. A aquesta iniciativa militant s'hi va afegir l'organització d'una sèrie de conferències que havien de visibilitzar Nkrumah com el líder del moviment panafricà<sup>58</sup>. Així, el 15 d'abril de 1958, a Accra, va tenir lloc un congrés que va aplegar delegats dels estats independents i representants d'Algèria, del Camerun i de Togo per establir tota mena d'acords de cooperació; i el desembre del mateix any es van convocar 300 delegats de partits polítics i de sindicats provinents de 25 països africans per crear un secretariat permanent, amb seu a Accra, amb vista als futurs Estats Units d'Àfrica. A partir d'aquí es van organitzar de forma regular trobades panafricanes: Segona Conferència dels Pobles Africans (gener de 1960, a Tunísia), Tercera Conferència dels Estats Africans Independents (juny de 1960, a Addis Abeba) i Tercera Conferència dels Pobles Africans (març de 1961, al Caire).

<sup>54</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 291.

<sup>55</sup> Biney, A. (2009). The Development of Kwame Nkrumah's Political Thought in Exile: 1966-1972. *The Journal of African History*, núm. 50, p. 81.

<sup>56</sup> Tan, S. S., Acharya, A. (ed.) (2008). *Bandung Revisited. The Legacy of the 1955 Asian-African Conference for International Order*. Singapur: Nus Press; Ampiah, K. (2007). *The Political and Moral Imperatives of the Bandung Conference of 1955. The Reactions of the US, UK and Japan*. Folkstone: Global Oriental; Dinkel, J. (2019). *The Non-Aligned Movement: Genesis, Organization and Politics 1927-1992*. Leiden: Brill, p. 42-83; Bott, S., Hanhimäki, J. M., Schaufelbuel, J. M., Wyss, M. (ed.) (2016). *Neutrality and Neutralism in the Global Cold War. Between or within the blocs?*. Nova York: Routledge, p. 52-71.

<sup>57</sup> Braillard, Ph. (1987). *Mythe et réalité du non-alignement*. Ginebra: Graduate Institute.

<sup>58</sup> Thompson, W. S. (1969). *Ghana's Foreign Policy, 1957-1966: Diplomacy, Ideology and the New State*. Princeton: Princeton University Press.

Totes aquestes iniciatives trobaran una plasmació concreta en el procés d'unió entre Ghana i Guinea (el 23 de novembre de 1958), a la qual més tard s'afegirà Mali (24 de desembre de 1960) i es conformarà així la Unió d'Estats Africans<sup>59</sup>. La idea era que els estats africans s'hi afegissin a mida que assolissin la independència. Segons Nkrumah, tots els pobles africans (més enllà de les diferències culturals) compartien una *African Personality*<sup>60</sup>, que s'havia de plasmar en una Comunitat d'Estats Independents d'Àfrica<sup>61</sup>.

Però quan el 1960 s'independitzin nous territoris, es constata una clara tendència a associar-se en funció de les afinitats ideològiques i la proximitat territorial. En són exemples la Unió Sahel-Benín (creada el maig de 1959 i formada per Costa d'Ivori, Dahomey, Alt Volta, Benín i Níger, i amb Togo, que s'hi va incorporar el juny de 1966) i la Federació del Mali (creada el gener de 1959 i conformada pel Senegal i Mali). La inestabilitat d'aquestes associacions queda ben palesa si es té en compte que la Federació del Mali es dissoldrà 17 mesos després de la seva creació, a causa de les profundes divergències entre L. S. Senghor (defensor d'un federalisme flexible i de mantenir estretes relacions amb França) i Modibo Keita (que propugnava una concepció unitària de l'estat i acusava l'antiga metròpoli d'haver atemptat greument contra la dignitat dels africans). D'aquí que Mali es desvinculés del Senegal i s'unís a Ghana-Guinea, per bé que l'associació es dissoldrà el 1962 a causa de l'acostament de Sekou Touré als Estats Units<sup>62</sup>.

En aquest context, els efectes desestructuradors de la Guerra Freda es faran sentir amb tota la intensitat i cruesa amb motiu de la crisi del Congo. Les autoritats belgues van imposar Joseph Kasavubu com a president i Lumumba com a primer ministre, per bé que aquest darrer havia guanyat les eleccions. El debat entre la creació d'un estat federal de base ètnica (projecte de Kasavubu) i la proposta panafricanista de Lumumba va quedar sense resoldre per l'aixecament militar de Mobutu Sese Seko. L'octubre de 1960, diversos estats

<sup>59</sup> Mody Cissoko, S. (2005). *Un combat pour l'unité de l'Afrique de l'Ouest, la Fédération du Mali (1959-1960)*. Dakar: Nouvelles Éditions Africaines du Sénégal; DeLancey, M. W. (1966). The Ghana-Guinea-Mali Union. A Bibliographic Essay. *Africa Studies Bulletin*, vol. 9, núm. 2, p. 35-51.

<sup>60</sup> Bénot, Y. (1973). Nkrumah et le rôle de la personnalité dans l'Afrique contemporaine. *Présence Africaine*, vol. 1, núm. 85, p. 39-47.

<sup>61</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 168.

<sup>62</sup> Lewin, A. (2009-2010). *Ahmed Sékou Touré (1922-1984): président de la Guinée de 1958 à 1984*. Paris: L'Harmattan.

africans es van trobar a Abidjan per defensar la no-intervenció en la crisi del Congo, i el desembre del mateix any una altra reunió a Brazzaville va convocar governs favorables a una intervenció. Mentrestant, Lumumba va quedar sota la protecció de les forces de l'ONU, però el president Dwight D. Eisenhower va encarregar a Allen Dulles, director de la CIA, donar suport a Mobutu<sup>63</sup>. El 17 de gener de 1961 es va notificar oficialment l'assassinat de Patrice Lumumba<sup>64</sup>. La seva dona i els tres fills van aconseguir fugir al Caire sota la protecció de Fathia Ritzk, dona de Kwame Nkrumah<sup>65</sup>.

Mentrestant, Nkrumah topa amb no pocs problemes a Ghana. La crítica a l'oposició, acusada de voler destruir la unitat nacional en favor dels interessos regionalistes<sup>66</sup>, durà Nkrumah a apel·lar a una situació de perill públic<sup>67</sup> i iniciar un procés de restricció de les llibertats públiques: la il·legalització dels partits de l'oposició, una llei sobre detencions preventives, la censura i el control sobre els mitjans de comunicació<sup>68</sup>. Començarà també una campanya de violència que inclourà diversos atemptats contra Nkrumah<sup>69</sup>. El fet és que entre 1957 i 1962, l'oposició anirà desapareixent: mentre uns líders fugien a l'estranger, els altres s'acabaven incorporant al partit de Nkrumah. La reforma de l'Administració pública exigia als funcionaris l'adhesió als ideals del Convention People's Party<sup>70</sup>. Nkrumah s'envolta d'un equip de col·laboradors (Julia Hervé, Dorothy Pad-

---

<sup>63</sup> Kinzer, S. (2013). *The Brothers. John Foster Dulles, Allen Dulles and Their Secret World War*. Nova York: Times Books.

<sup>64</sup> Zeilig, L. (2015). *Lumumba. Africa's Lost Leader*. Londres: Haus Publishing; Gerard, E., Kuklick, B. (2015). *Death in the Congo. Murdering Patrice Lumumba*. Cambridge: Harvard University Press; De Witte, L. (2001). *The Assassination of Lumumba*. Londres: Verso; Braeckman, C. (2002). *Lumumba, un crime d'Etat : une lecture critique de la commission parlementaire belge*. Brussel·les: les Éditions Arden.

<sup>65</sup> Livingston, F. (2007). *The Love story of Kwame Nkrumah & Helena Fathia*. Accra: Blue Savana.

<sup>66</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 96.

<sup>67</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 97.

<sup>68</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 96.

<sup>69</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 100.

<sup>70</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 113; Owusu. M. (1996). Tradition and Transformation: Democracy and the Politics of Popular Power in Ghana. *The Journal of Modern African Studies*, vol. 34, núm. 2, p. 307-343; Austin, D. (1970). *Politics in Ghana 1946-1960*. Oxford: Oxford University Press; Ikoku, S. G. (1971). *Le Ghana de Nkrumah. Autopsie de la 1ère République (1957-1966)*. París: Maspéro; Folson, B. D. G. (1977). The Marxist Period in the Development of Socialist Ideology in Ghana, 1962-1966. *Universitas*, vol. 6, núm. 1, p. 3-23.

more, Habib Niang, Woungly Massaga, Nourou Damz, Bankolé Akpata, Henri Hervé, Kodwo Addison i Kofi Batsa) i justifica la poca presència d'assessors ghanesos assegurant que tria gent experimentada que desitja ajudar l'Estat<sup>71</sup>. L'Institut Kwame Nkrumah of Economics and Political Science, creat el 18 de febrer de 1961, havia de servir per formar els quadres del partit en els nous valors ciutadans<sup>72</sup>.

El govern de Nkrumah implementarà mesures amb vista a un ràpid creixement econòmic argumentant que la independència política fracassa si no va acompanyada del desenvolupament econòmic<sup>73</sup>. Tanmateix, la construcció del port de Tema i la canalització del riu Volta van ser unes infraestructures que van provocar molts maldecaps a Nkrumah, perquè les fortes inversions que exigien limitaven seriosament les inversions en altres sectors<sup>74</sup>. La creació d'empreses estatals que havien de fer front a les multinacionals estrangeres va quedar tacada per contundents fracassos, com ara els de la companyia d'aviació nacional o els plans d'explotació forestal i d'agricultura a gran escala a la regió de Gonja. També van ser objecte de crítica les despeses dels continus viatges de Nkrumah per afavorir aliances panafricanes, els costos de l'organització de conferències continentals i les ajudes al desenvolupament que Ghana concedia a altres estats. A més, la corrupció serà el gran mal del règim de Nkrumah: l'accés a la política com a mitjà ràpid per obtenir riqueses i poder no casava amb l'ideal d'una nova personalitat africana conformada per individus honestos dedicats al servei del país<sup>75</sup>.

Enmig d'aquests problemes, Nkrumah no desatenia l'objectiu panafricà. L'acord entre Ghana, Guinea, Mali, Egipte i Marroc va constituir el Grup de Casablanca, que defensava la unitat dels estats africans com a estratègia de defensa i de desenvolupament, enfront de la tesi del Grup de Monròvia, partidari de preservar la sobirania de cada estat. Les tensions entre els dos grups havien de ser resoltes en la conferència convocada per l'emperador Haile Selassie a Addis-Abeba el 1963. La delegació d'Etiòpia va proposar la creació d'un secretariat permanent al servei dels caps d'estat africans com una solució a mig camí entre les propostes del Grup de Casablanca i les del Grup de Monròvia. La

<sup>71</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 116.

<sup>72</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 156-157.

<sup>73</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 132-133.

<sup>74</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 140-141.

<sup>75</sup> LeVine, V. (1975). Corruption in Ghana. *Transition*, núm. 47, p. 48-61.

negativa a constituir un govern continental i la proposta de limitar-se a demanar la cooperació entre estats sobirans no va plaure Nkrumah, que es va presentar a Addis-Abeba amb uns exemplars en anglès i francès amb la seva proposta (*Africa Must Unite / L'Afrique doit s'unir*).

Nkrumah va intervenir destacant la urgència de la unió entre tots els estats per fer front al neocolonialisme afavorit pel context de la Guerra Freda<sup>76</sup>. Creia que les fronteres com a vestigi del colonialisme acabarien provocant conflictes interafricans. Encara més, el creixement econòmic d'una Àfrica explotada i empobrida només podia tenir lloc amb una planificació a escala continental<sup>77</sup>. Les tesis de Nkrumah van ser rebutjades i es va aprovar defensar la sobirania dels estats i el principi de no-ingerència en els afers interns per damunt de la unitat africana en forma d'un govern continental. En tot cas, el panafricanisme hauria de consistir en la construcció d'una unitat per etapes que començaria per reagrupacions regionals.

El fracàs, durant la constitució de l'Organització de la Unitat Africana, de la idea de crear partits nacionals<sup>78</sup> com a primer pas per a la unificació africana sobre una base socialista<sup>79</sup> serà un fort cop per a Nkrumah. Sense desatendre els ideals panafricans, ara Nkrumah se centrarà en la complexa situació a Ghana. Desapareguda l'oposició, el Convention People's Party havia esdevingut partit únic des de 1964. Nkrumah argumentarà que els països acabats d'independitzar no poden desplegar un règim pluralista sinó que necessiten un partit fort que reuneixi en exclusiva els anhels del poble<sup>80</sup>. A partir de mitjan 1965 el partit es va dividir entre procapitalistes i prosocialistes. La divisió interna, juntament amb el descontentament social pels fracassos econòmics, afebliran notablement la popularitat de Nkrumah. El 24 de febrer de 1966, aprofitant un viatge de Nkrumah a Hanoi per entrevistar-se amb Hi Chi Minh, un grup de militars i caps de la policia faran un cop d'estat amb el suport de la CIA<sup>81</sup>.

---

<sup>76</sup> Sherwood, M. (2019). *Kwame Nkrumah and the Dawn of the Cold War*. Londres: Pluto Press; White, E. (2010). Kwame Nkrumah: Cold War Modernity Pan-African Ideology and the Geopolitics of Development. *Geopolitics*, núm. 8, p. 99-124.

<sup>77</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 169.

<sup>78</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 74.

<sup>79</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 158.

<sup>80</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 100-102.

<sup>81</sup> Mwakikagile, G. (2015). *Western Involvement in Nkrumah's Downfall*. Dar es Salaam: New Africa Press; Ray, E., Schaap, E. R. W., Van Meter, K., Wolf, L. (ed.) (1980). *Dirty Work: The CIA in Africa*. Londres: Zed Press, p. 133 i seg.

El 2 de març de 1966, Nkrumah s'instal·la a Conakri, on Sekou Touré li ofereix el càrrec de vicepresident honorífic<sup>82</sup>. Nkrumah esperava que la població es revoltaria contra els militars colpistes i que aviat podria retornar a Accra. Per això els primers mesos de l'exili duu una vida rutinària esperant el decurs dels esdeveniments: dorm quatre hores, practica ioga, menja frugalment, juga a escacs, es dedica a la jardineria i decideix aprendre francès i a conduir. Però l'autoritarisme de la gestió de Nkrumah i els fracassos econòmics havien afavorit un profund abisme entre el líder polític i gran part de la població. S'esvaeix de mica en mica la idea del retorn i Nkrumah es concentra a llegir, escriure i rebre visites de suport<sup>83</sup>. També durà a terme una reflexió sobre la seva activitat política que palesa una voluntat d'autocrítica, per bé que força dissociada de la realitat. Malgrat la forta seguretat que l'envolta, pateix un intent de segrest el 16 de març de 1967. Al llarg de 1968 es deteriora ràpidament la seva salut i se li diagnostica un càncer de pròstata. La malaltia li fa perdre la vitalitat, i l'agost de 1971 accepta rebre un tractament experimental a Romania. El 27 d'abril de 1972, Nkrumah moria a Bucarest.

### 3. Panafricanisme: el camí vers la unitat

L'aproximació a la història d'Àfrica ha estat molt marcada per la perspectiva hegeliana que descriu els pobles africans com a primitius i salvatges, i els considera incapaços d'assolir l'estatus de civilitzacions perquè viuen al marge de la història<sup>84</sup>. Aquesta teoria es troba

<sup>82</sup> Biney, A. (2009). The Development of Kwame Nkrumah's Political Thought in Exile. 1966-1972. *The Journal of African History*, vol. 50, núm. 1, p. 81-100; Assensoh, A. B. (1978). *Kwame Nkrumah: Six Tears in Exile, 1966-1972*. North Devon: Stockwell; Heymann, E. (1977). *One Road Ahead!: The Last Days of Nkrumah: the Men He Left Behind*. Accra: Africa Bureau of Biographies & Historical Research; Milne, J. (1990). *Kwame Nkrumah. The Conakry Years: His Life and Letters*. Londres: Panaf Books. Sobre el paper de les secretàries en la vida de Nkrumah, especialment la funció de June Milne, cal llegir Powell, E. (1984). *Private Secretary (Female)/Gold Coast*. Londres: C. Hurst & Com.

<sup>83</sup> Milne, J. (1990). *Kwame Nkrumah. The Conakry Years: His Life and Letters*. Londres: Panaf.

<sup>84</sup> Habib, M. A. R. (2017). *Hegel and Empire. From Postcolonialism to Globalism*. Nova York: Palgrave MacMillan; Lettow, S. (2013). Modes Of Naturalization: Race, Sex And Biology in Kant, Schelling and Hegel. *Philosophy & Social Criticism*, vol. 39, núm. 2, p. 117-131; Tiberu, T. (2011). *Hegel and the Third World. The Making of Eurocentrism in World History*. Syracuse: Syracuse University Press; Camara, B. (2005). The Falsity of Hegel's Theses on Africa. *Journal of Black Studies*, vol. 36, núm. 1, p. 82-96; Kuikendall, R. (1993). Hegel and Africa: An Evaluation of the Treatment of Africa in The Philosophy



a la base de la legitimació de la colonització, que, en el millor dels casos, pretenia justificar-se com una responsabilitat per part dels pobles europeus amb vista a civilitzar la resta del món<sup>85</sup>. Però l'objectiu exclusiu de la colonització ha estat saquejar els recursos africans<sup>86</sup>. Tots els imperialistes, sense excepció, governats per la cobdícia, han desposseït els pobles colonitzats dels recursos i la dignitat, i han deixat a canvi un profund ressentiment<sup>87</sup>.

És de tot això, afirma Nkrumah, del que convé alliberar-se<sup>88</sup>. I la metodologia per a fer-ho passa per una reapropiació de la pròpia història basada en un antagonisme clar: els pobles africans (pacífics i pròspers) i els europeus (brutalment colonitzadors). Així, enfront dels "antropòlegs imperialistes"<sup>89</sup>, Nkrumah cita una nova generació, representada per l'anglo-kenià Louis Leakey, que destrueix el mite de la inferioritat dels africans fins a l'arribada de les empreses colonials europees i presenta Àfrica com la mare de totes les civilitzacions. És a dir, contra les pretensions imperialistes, la ruptura de l'evolució africana es trenca al segle xv amb l'arribada dels europeus. Els subterfugis colonials no aconsegueixen emmascarar la veritable finalitat d'exploració econòmica. Les referències que fa Nkrumah a discursos de Jules Ferry i d'Albert Sarraut pretenen demostrar la vacuïtat de les tesis civilitzadores imperialistes, que es justificaven apel·lant a la tasca d'alliberar els africans de l'estadi de barbàrie<sup>90</sup>.

---

of History. *Journal of Black Studies*, vol. 23, núm. 4, p. 571-581; Serequeberhan, T. (1989). The Idea of Colonialism in Hegel's Philosophy of Right. *International Philosophical Quarterly*, vol. 29, núm. 3, p. 301-318; Babbitt, S. E., Campbell, S. (ed.) (1999). *Racism and Philosophy*. Ithaca: Cernell University Press.

<sup>85</sup> Smith, A. W. M., Jeppesenm, Ch. (2017). *Britain, France and the Decolonization of Africa: Future Imperfect?*. Londres: University College London; Spillman, D. S. (2012). *British Colonial Realism in Africa. Inalienable Objects, Contested Domains*. Nova York: Palgrave MacMillan; Penrose, E. F. (2012). *European Imperialism and the Partition of Africa*. Londres: Frank Cass; Adu Boahen, A. (2011). *African Perspectives on European Colonialism*. Nova York: Diaspora Africa Press; Bush, B. (2002). *Imperialism, Race and Resistance. Africa and Britain 1919-1945*. Nova York: Routledge; Howe, S. (1993) *Anti-colonialism in British Politics. The Left and the End of Empire, 1918-1964*. Oxford: Clarendon Press.

<sup>86</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 11; Woolf, L. (2018). *Empire and Commerce in Africa. A Study in Economic Imperialism*. Nova York: Routledge; Woolf, L. (2018). *Empire and Commerce in Africa. A Study in Economic Imperialism*. Nova York: Routledge.

<sup>87</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 12.

<sup>88</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 58.

<sup>89</sup> Nkrumah, K., *Autobiographie, op. cit.*, p. 18.

<sup>90</sup> Reynaud-Paligot, C. (2011). *La république et la « science des races » 1860-1930, dans R.Belot, Tous républicains!*. París: Armand Colin, p. 278.

La voluntat de Nkrumah és reapropiar-se de la història dels grans imperis africans des del segle XII per elaborar un relat afrocentrat<sup>91</sup>. La seva intenció és que la història justifiqui una filosofia política segons la qual el projecte de construcció de la unitat africana se centra en la dialèctica entre el passat, el present i el futur<sup>92</sup>. Així, la constatació d'una història traumàtica a causa de la colonització hauria d'il·luminar sobre la urgència d'una Àfrica unida per fer front a les forces que la volen desestructurada. El projecte panafricà de Nkrumah procedeix, per tant, a una relectura del passat amb la voluntat de reapropiació de la història com a reafirmació de la sobirania africana<sup>93</sup>. El projecte panafricà és, en definitiva, un antídoto: la idealització del passat no té altra finalitat que explicitar l'experiència comuna de l'esclavitud i el colonialisme<sup>94</sup>. La voluntat d'unir-se prové, en primer lloc, del sentiment de trobar-se formant part d'una comunitat de patiment<sup>95</sup>. En aquest sentit, per a molts historiadors africans el nacionalisme africà va néixer com a resistència a la colo-

<sup>91</sup> Fila-Bakabadio, S. (2013). Imaginaires d'Afrique et historiographies afrocentristes. *Monde(s)*, vol. 1, núm. 3, p. 125-145; Toasijé, A. (2013). *Si me preguntáis por el Panafricanismo y la Afrocentricidad*. Madrid: Wanafrika; Mbonda, E.-M. (2009). L'afrocentrisme comme impératif. A: A. Kom (ed.). *Fabien Eboussi Boulaga. La philosophie du Muntu*. París: Karthala, p. 142-159; Mazama, A. (2003). *L'impératif afrocentrique*. París: Éditions Menaibuc; Chrétien, J.-P., Fauvelle-Aymar, F. X., Perrot, C.-H. (2000). *Afrocentrismes: L'histoire des Africains entre Égypte et Amérique*. París: Karthala; Verharen, Ch. (1997). In and Out of Africa Misreading Afrocentrism. *Présence Africaine*, vol. 2, núm. 156, p. 163-185; Walters, R.W. (1993). *Pan Africanism in the Africa Diaspora. An Analysis of Modern Afrocentric Political Movements*. Detroit: Wayne State University Press; Asante, M. K. (1987). *The Afrocentric Idea*. Filadèlfia: Temple University Press.

<sup>92</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 8.

<sup>93</sup> Kaba, L. (2017). *Kwame Nkrumah and the Dream of African Unity*. Nova York: Diasporic Africa Press; Frehiwot, M. (2016). Kwame Nkrumah's Social-Political Thought and the Pan-African Movement. A: J. Gordon's (ed.). *Revisiting Kwame Nkrumah: Pathways for the Future*. Trenton: Africa World Press, p. 128-139; Kumah-Abiwu, F., Ochwa-Echel, J. (2013). Rethinking the Ideas of Pan-Africanism and African Unity: A Theoretical Perspective of Kwame Nkrumah's Leadership Traits and Decision Making. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 6, núm. 6, p. 123-142; Asante, M. (2012). The Character of Kwame Nkrumah's United Africa Vision. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 4, núm. 10, p. 12-25; Bebey, K. (2010). *Kwame Nkrumah: il rêvait d'unir les africains*. Bamako: Cauris Édition; Maillu, D. G. (2007). *Kwame Nkrumah: Passionate Pan-Africanist*. Nairobi: Sasa Sema Publications; Poe, D. Z. (2003). *Kwame Nkrumah's Contribution to Pan Africanism. A Afrocentric Analysis*. Nova York: Roudledge; Laronce, C. (2000). *Nkrumah, le panafricanisme et les États-Unis*. París: Karthala.

<sup>94</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 10.

<sup>95</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir, op. cit.*, p. 160.

nització<sup>96</sup>. No es tractava del sentiment de pertinença a una unitat política que calia defensar, sinó de la consciència d'una personalitat compartida que podia abocar a la creació de noves estructures polítiques a partir de poblacions heterogènies englobades artificialment en les fronteres colonials<sup>97</sup>. Només hi ha alliberament amb una independència completa que permeti edificar una comunitat de pobles lliures<sup>98</sup>. I, com que una de les conseqüències més immediates de la colonització va ser l'establiment de fronteres per afeblir la resistència africana, la independència ha de consistir a suprimir aquestes fronteres i promoure la unitat com a expressió de la sobirania<sup>99</sup>.

És en aquest context on es desenvolupa el debat al voltant del panafricanisme. El mot *panafricanisme* sembla que el va emprar per primera vegada l'advocat de Trinitat Henry Sylvester Williams (1869-1911)<sup>100</sup>, amb motiu del congrés que el 1900 va reunir a Londres 32 africans residents a Europa. Els temes de debat d'aquest congrés eren la denúncia dels abusos del colonialisme, la petició de defensa dels

---

<sup>96</sup> Okoth, A. (2006). *A History of Africa: African Nationalism and the De-colonization Process*. Nairobi: East African Educational Publishers.

<sup>97</sup> Ki-Zerbo, J. (1978). *Histoire générale de l'Afrique noire: D'hier à demain*. París: Hatier, p. 469.

<sup>98</sup> Nkrumah, K., *Towards colonial freedom*, op. cit., p. 13.

<sup>99</sup> Lahai, J. I., Lyons, T. (2016). *Africa Frontiers. Insurgency, Governance and Peacebuilding in Postcolonial Estates*. Nova York: Routedge; Oduntan, G. (2015). *International Law and Boundary Disputes in Africa*. Nova York: Routledge; Ndlovu-Gatsheni, S. J., Mhlanga, B. (2013). *Bondage and Boundaries and Identity Politics in Postcolonial Africa: the North Problem and Ethno-Futures*. Pretòria: Africa Institute of South Africa; Wisner, B., Toulmin, C., Chitiga, R. (2012). *Towards a New Map of Africa*. Londres: Earthscan; UNESCO (2005). *Des frontières en Afrique du XII<sup>e</sup> au XX<sup>e</sup> siècle*. París: Unesco; Kornprobst, M. (2002). The Management of Border Disputes in African Regional Sub-Systems: Comparing West Africa and the Horn of Africa. *The Journal of Modern African Studies*, vol. 40, núm. 3, p. 369-393; Benmessaoud, A. (1989). *Intangibilité des frontières coloniales et espace étatique en Afrique*. París: LGDJ; Herbst, J. (1989). The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa. *International Organization*, vol. 43, núm. 4, p. 673-692; Assiwaju, A. I. (1985). *Partitioned Africans. Ethnic Relations across Africa's International Boundaries 1884-1984*. Lagos: University of Lagos Press.

<sup>100</sup> Sherwood, M. (2011). *Origins of Pan-Africanism. Henry Sylvester Williams, Africa and the African Diaspora*. Nova York: Routledge; Owen, Ch. (1976). *Henry Sylvester Williams and the Origins of the Pan African Movement 1869-1911*. Westport: Greenwood; Guilhou, Ch. (dir.) (2013). *Le mouvement panafricaniste au XXI<sup>e</sup> siècle*. Accra: Codesria; Schneer, J. (1999). *London 1900. The Imperial Metropolis*. New Haven-Londres: Yale University Press, p. 203-226.

drets dels africans i la demanda de cooperació entre les tres repúbliques negres llavors existents (Haití, Etiòpia i Libèria)<sup>101</sup>.

Des de llavors, indubtablement el panafricanisme ha estat el concepte que més ha nodrit el debat sobre la unitat africana, per bé que designa corrents amb estratègies força diferents<sup>102</sup>. El fet és que serà als Estats Units i al Carib on aquesta idea maduri com a producte de les resistències dels negres d'ascendència africana a les condicions socials que patien a causa del racisme<sup>103</sup>. Edward Blyden preconitza l'emigració dels negres a una Àfrica entesa com a terra ancestral<sup>104</sup>. Marcus Garvey defensarà una tesi anàloga<sup>105</sup>, però serà amb W. E. B. DuBois<sup>106</sup> que el panafricanisme esdevindrà una ideologia d'allibe-

<sup>101</sup> Ki-Zerbo, L. (2011). Le panafricanisme, exemple et horizon indépassable de l'indépendance africaine : illustration à partir des Républiques Noires (Haïti, Libéria, Ethiopie). *Africultures*, vol. 1, núm. 83, p. 178-183.

<sup>102</sup> Oruno, L. (2015). *La naissance du panafricanisme : les racines caraïbes, américaines et africaines du mouvement au XIXe siècle*. París: L'Harmattan, p. 134.

<sup>103</sup> Power-Greene, O. K. (2014). *Against Wind and Tide. The African American Struggle against the Colonization Movement*. Nova York: New York University Press; Chivallon, Ch. (2004). *La diaspora noire des Amériques. Expériences et théories à partir de la Caraïbe*. París: CNRS Éditions; Moses, W. J. (2004). *Creative Conflict in African American Thought*. Cambridge: Cambridge University Press; Carr, R. (2002). *Black Nationalism in the New World. Reading the African-American and West Indian Experience*. Durham: Duke University Press; Newman, R., Rael, P., Lapsansky, Ph. (2001). *Pamphlets of Protest. An Anthology of Early African-American Protest Literature 1790-1860*. Nova York: Routledge; Marable, M., Mullings, L. (ed.) (2000). *Let Nobody Turn Us Around. Voices of Resistance, Reform and Renewal. An African American Anthology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers; Oruna, L. (2000). *La naissance du panafricanisme : les racines caraïbes, américaines et africaines du mouvement au XIXe siècle*. París: Maisonneuve & Larose; Meier, A. (1966). *Negro Thought in America 1880-1915*. Michigan: Ann Arbor Paperbacks.

<sup>104</sup> Blyden, E. W. (1869). *The negro in ancient world*. Nova York: G. Lane & P. P. Sanford for the Methodist Episcopal Church; Blyden, E. W. (1857). *A vindication of the negro race: being a brief examination of the arguments in favour of African inferiority*. Monròvia: G. Killian; Tiberu, T. (2012). *Edward Wilmot Blyden and the Racial Nationalist Imagination*. Rochester: University of Rochester Press.

<sup>105</sup> Garvey, M. (2005). *Selected Writings and Speeches of Marcus Garvey*. Nova York: Dover Publisher; Harold, C. N. (2012). *The Rise and Fall of the Garvey Movement in the Urban South 1918-1942*. Nova York: Routledge; Ewing, A. (2011). Garvey or Garveyism?. *Transition*, núm. 105, p. 130-145; Grant, C. (2007). *A Negro with a Hat: The Rise and Fall of Marcus Garvey*. Londres: Oxford University Press; Ankle, G. L. (2006). *Garvey's Pan-Africanism: Its Impact on Kwame Nkrumah of Ghana and Michael Manley of Jamaica*. Hartford: Central Connecticut State University; Lawler, M., Davenport, J. (2005). *Marcus Garvey: Black Nationalist Leader*. Filadèlfia: Chelsea House Publishers; Blaisdell, B. (2004). *Selected Writings and Speeches of Marcus Garvey*. Mineola: Dover Publications; Okonkwo, R. L. (1980). The Garvey Movement in British West Africa. *Journal of African History*, vol. 21, núm. 1, p. 105-117.

<sup>106</sup> DuBois, W. E. B. (2007). *The Souls of Black Folk*. Oxford: Oxford University Press; DuBois, W. E. B. (2006). La préservation des races (1897). *Raisons Politiques*, núm. 21,

rament i d'integració dels afroamericans, sobretot des que el 1909 fundés la National Association for the Advancement of Colored People (NAACP)<sup>107</sup>.

En efecte, serà DuBois qui entomi la tasca de convocar cinc congressos panafricans<sup>108</sup>. El primer tindrà lloc a París el 1919, coincidint amb la Conferència de Versalles, i se centrarà en l'exigència d'una carta de drets dels africans com a reconeixement a la seva participació en la Primera Guerra Mundial<sup>109</sup>. El segon congrés va tenir lloc el 1921 a Londres, Brussel·les i París. El tercer congrés es va reunir el 1923 a Londres i Lisboa. El quart congrés havia de reunir-se a Tunis el 1927, però es va acabar celebrant a Nova York pel veto de les autoritats colonials franceses. El cinquè congrés es va celebrar el 1945 a Manchester i va presentar com a novetat que la iniciativa provenia dels mateixos africans: Kwame Nkrumah (Ghana), Wallace Johnson (Sierra Leone), S. L. Akintola, Namdi Azikiwe i Magnus Williams (Nigèria), Jomo Kenyatta (Kènia), Peter Abrahams (Sud-àfrica) i George Padmore (Trinitat). Si el primer congrés es va fer coincidir amb el final de la Primera Guerra Mundial, el congrés de Manchester es va celebrar en acabar la Segona Guerra Mundial. En aquest

---

p. 117-130; DuBois, W. E. B. (1947). *The World and Africa, an Inquiry into the Part Which Africa Has Played in World History*. Nova York: Viking Press; Bell, B., W., Grosholz, E., Stewart, J. B. (ed.) (1996). *W. E. B. Du Bois on Race and Culture. Philosophy, Politics and Poetics*. Nova York: Routledge; Mambou, E. (2015). Le panafricanisme de William Edward Burghardt Du Bois: entre réalisme et utopie. *COMPOSITE*, núm. 1, p. 128-148; Ratcliff, A. (2013). The Radical Evolution of DuBoisian Pan-Africanism. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 5, núm. 9, p. 151-170; Wiggan, G. (2010). Afrocentricity and the Black Intellectual Tradition and Education: Carter G. Woodson, W. E. B. Du Bois, and E. Franklin Frazier. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 3, núm. 9, p. 128-148; Dufoix, S. (2006). W.E.B. Du Bois : "race" et "diaspora noire/africaine". *Raisons Politiques*, núm. 21, p. 97-116; Siemerling, W. (2001). W.E.B. DuBois, Hegel, and the Staging of Alterity. *Callaloo*, vol. 24, núm. 1, p. 325-333; Katznelson, I. (1999). Du Bois's Century. *Social Science History*, vol. 23, núm. 4, p. 459-474; Gooding-Williams, R. (1994). Du Bois's Counter-Sublime. *The Massachusetts Review*, vol. 35, núm. 2, p. 202-224; Appiah, A. K. (1985). The Uncompleted Argument: DuBois and the Illusion of Race. *Critical Inquiry*, núm. 12, p. 21-37; Reed, A. (1985). W.E.B. DuBois: A perspective on the Bases of His Political Thought. *Political Theory*, vol. 13, núm. 3, p. 431-456.

<sup>107</sup> Vegeu <https://www.naacp.org/>.

<sup>108</sup> Sherwood, M. (2010). Pan-Africanism Conferences, 1900-1953: What did Pan-Africanism Mean?. *The Journal of Pan Africanism Studies*, vol. 4, núm. 10, p. 106-126. En reconeixement per la tasca de DuBois a favor del panafricanisme es va crear el DuBois Centre for Pan-African Culture d'Accra (<http://webduboiscentreafrica.ghananet.com/index.html>).

<sup>109</sup> Van Galen Last, D., Futselaar, R. (2015). *Black Shame. African Soldiers in Europe 1914-1922*. Londres: Bloomsbury.

marc, el panafricanisme adquiria ara una nova embranzida estrictament africana sota el guiatge de Nkrumah<sup>110</sup>.

Nkrumah es referia a la urgència d'implementar una cooperació total entre els països africans com a imperatiu irrenunciable<sup>111</sup>. Ara bé, malgrat les cordials relacions entre els dirigents africans<sup>112</sup>, les tensions entre el Grup de Casablanca i el Grup de Monròvia (Léopold Sédar Senghor, Hamani Diori i Félix Houphouët-Boigny)<sup>113</sup> evidenciaven les dificultats del projecte: mentre que els primers creien que la unió política seria el preludi del desenvolupament econòmic i social, els segons defensaven les ajudes de les antigues potències colonials per a consolidar la construcció nacional de cada estat.

La conferència inaugural de l'Organització de la Unitat Africana era l'oportunitat immillorable per a Nkrumah de presentar el seu projecte en confrontació amb altres propostes<sup>114</sup>. Si la conferència estava prevista inicialment només per als estats del Grup de Monròvia, la intervenció de l'emperador Haile Selassie va propiciar la presència del Grup de Casablanca a fi d'integrar les nacions africanes independents<sup>115</sup>. Des de la seva arribada a Addis-Abeba el 19 de maig de 1963, Nkrumah s'encarrega de distribuir el seu llibre *Africa Must Unite / L'Afrique doit s'unir* entre totes les delegacions amb vista a generar un sentiment d'adhesió al panafricanisme<sup>116</sup>.

Del 22 al 25 de maig va tenir lloc la trobada dels caps d'estat, i la intervenció de Nkrumah suscitava moltes expectatives. Davant l'as-

<sup>110</sup> Adi, H., Sherwood, M. (ed.) (1995). *The 1945 Manchester Pan-African Congress Revisited*. Londres: New Beacon Books.

<sup>111</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 172.

<sup>112</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 120.

<sup>113</sup> Aboussou, D. (2019). *Kwame Nkrumah and Félix Houphouët-Boigny: Divergent Perspectives on Africa Independence and Unity*. Cambridge: Scholars Publishing.

<sup>114</sup> Touré, A. S. (1982). *Des États-Unis d'Afrique*. Conakry: Bureau de Presse de la Présidence de la République Populaire Révolutionnaire de Guinée; Nyerere, J. (1967). *Freedom and Unity: Uhuru na Umoja. A Selection from Writings and Speeches 1952-1965*. Londres: Oxford University Press; Selassie, H. (1963). *Towards African Unity. The Journal of Modern African Studies*, vol. 1, núm. 3, p. 281-291.

<sup>115</sup> Lecoutre, D. (2005). L'Éthiopie et la création de l'OUA. *Annales d'Éthiopie*, vol. 20, p. 113-148.

<sup>116</sup> Boukari-Yabara, A. (2014). *Africa Unite!: Une histoire du panafricanisme*. Paris: La Découverte; Kam-Kah, H. (2012). Africa Must Unite: Vindicating Kwame Nkrumah and Uniting Africa Against Global Destruction. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 4, núm. 10, p. 26-40; Young, K. (2010). Africa Must Unite Revisited: Continuity and Change in the Case for Continental Unification. *Africa Today*, vol. 57, núm. 1, p. 42-63.

semblea general de l'OUA, Nkrumah proclama que els africans han de ser propietaris dels seus recursos per tal de ser autosuficients i evitar la dependència. La independència política és inútil sense l'emancipació econòmica<sup>117</sup>. El punt de partida és innegable: Àfrica disposa dels recursos naturals per progressar, però no pot convertir-se en una reserva de riqueses en mans d'estrangers o d'elits<sup>118</sup>. Per això cal dur a terme un recompte de les forteses i febleses econòmiques<sup>119</sup>.

Entre els obstacles, Nkrumah veu un seriós inconvenient en el tribalisme entès com a poder col·laborador amb els colonitzadors<sup>120</sup> i en la reconversió dels caps tribals com a agents del neocolonialisme<sup>121</sup>. També considera com a negatives la concepció tradicional del treball basada en les negligències i la corrupció<sup>122</sup>, una economia excessivament depenent de l'agricultura i la ramaderia<sup>123</sup>, i el concepte de família extensa que afavoreix que molts es beneficiïn dels guanys d'uns pocs<sup>124</sup>.

En canvi, un mercat comú africà aconseguirà, en primer lloc, crear una infraestructura de cooperació entre les nacions africanes que, en segon lloc, permetrà l'emancipació econòmica del continent africà en relació amb les antigues potències colonials i, finalment, facilitarà el desenvolupament equiparable de tot el continent en posar-ne en comú els recursos<sup>125</sup>. Aquest mercat consistirà en una moneda africana comuna<sup>126</sup> i la lliure circulació de béns, mercaderies i persones<sup>127</sup>.

Però la proposta del Grup de Monròvia topava frontalment amb el projecte de Nkrumah. Els acords dels països africans francòfons amb l'antiga metròpoli van ser criticats per Nkrumah com a exemple

---

117 Quist-Adade, Ch. (2007). Kwame Nkrumah: The Big Six and the Fight for Ghana's Independence. *The Journal of Pan African Studies*, núm. 9, p. 230.

118 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 41-48.

119 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 122.

120 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 35.

121 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 85.

122 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 129-130.

123 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 130-131.

124 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 125.

125 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 191.

126 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 192.

127 Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 192.

de colonialisme col·lectiu<sup>128</sup>. L'anomenada *Françafrique* aspirava a mantenir l'estatut d'estats-clients sense l'estigma de la relació col·lònia-metròpolis des que Charles de Gaulle va encarregar a Jacques Foccard la creació d'un sistema de dependència integral de les antigues colònies<sup>129</sup>. Així, sota l'aparença de relacions d'ajuda mútua, el que es feia realment era establir un context de producció de matèries primeres i de mercats exclusius<sup>130</sup>. Si el colonialisme exercia el seu control políticament i militarment, el neocolonialisme ho fa econòmicament i comercialment a través de la fragmentació de la unitat africana<sup>131</sup>.

El fet va ser que la majoria dels governants africans van ratificar la Carta de l'OUA, que establia clarament tres elements centrals: en primer lloc, que el principi de sobirania comporta la intangibilitat de les fronteres heretades del colonialisme, de manera que el principi de regionalització preval sobre el d'una organització federal; en segon lloc, la cooperació en la lluita contra les ingerències colonialistes; i, en tercer lloc, la creació d'una zona de lliure intercanvi econòmic, l'estabilització dels preus de les matèries primeres i la creació d'una xarxa continental de transports. Es va establir també que cada any tindria lloc a Addis Abeba la conferència de caps d'estat i de govern i que les decisions s'aprovarien per majoria simple<sup>132</sup>. L'estructura de l'OUA com a conferència de caps d'estat i de ministres descartava, així, la proposta de Nkrumah de convertir-la en un par-

<sup>128</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 208.

<sup>129</sup> Noirot, T., Tarit, F. (2014). *Françafrique: la famille recomposée*. París: Syllepse; Bovcon, M. (2013). *Françafrique and regime theory*. *European Journal of International Relations*, vol. 19, núm. 1, p. 5-26; Gaulme, F., Bat, J. P. (2013). Le Syndrome Foccard. La politique française en Afrique de 1959 à nos jours. *Afrique Contemporaine*, 245, p. 136-153; Turpin, F. (2008). *De Gaulle, Pompidou et l'Afrique (1958-1974): décoloniser et coopérer*. París: Les Indes Savantes; Châtaignier J. M. (2007). Principes et réalités de la politique africaine de la France. *Afrique Contemporaine*, 220, p. 247-261; Airault, P., Bat, J. P. (2006). *Françafrique: opérations secrètes et affaires d'Etat*. París: Tallandier; Basso, J. (1992). Les accords de coopération entre la France et les États africains francophones: leurs conséquences au regard des indépendances africaines. A: Ageron, C.-R., Michel, M. (dir.). *L'Afrique noire française: l'heure des indépendances*. París: CNRS, p. 255-284; Verschave, F. X. (1998). *La Françafrique: le plus long scandale de la République*. París: Stok.

<sup>130</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 203-205.

<sup>131</sup> Nkrumah, K., *L'Afrique doit s'unir*, op. cit., p. 222.

<sup>132</sup> Dennis, A., Ronald, N. (1966). The Organization of African Unity. *The World Today*, núm. 12, p. 525.



lament format per assemblees representatives de tot el continent. Quedava apartat el projecte de bastir els Estats Units d'Àfrica<sup>133</sup>.

Justament perquè considerava inviable assolir una integració econòmica sense unió política, Nkrumah va veure amb preocupació que en la reunió constitutiva de l'Organització de la Unitat Africana s'optés per la creació d'organismes regionals<sup>134</sup>. L'Organització Comuna Africana i Malgaix (OCAM) va ser creada el 10 de febrer de 1965 a Nouakchott. En formaven part Camerun, Congo, Costa d'Ivori, Dahomey, Gabon, Alt Volta, Madagascar, Níger, Ruanda, Senegal, Txad i Zaire, i el 1968 s'hi va afegir Maurici. L'OCAM era una associació de cooperació econòmica, tècnica i cultural, i alguns dels seus membres la veien com un intent de ser eficaços en aquells àmbits en què l'OUA no intervenia. L'OCAM serà dissolta el 1987 però, en l'interval, es van crear la Comunitat Econòmica d'Estats d'Àfrica Occidental (1975), la Comunitat Econòmica dels Països dels Grans Llacs (1976), la Comunitat de Desenvolupament d'Àfrica Austral (1980), el Mercat Comú Oriental i Austral (1981) i la Unió del Magrib Àrab (1989). L'èxit d'aquestes associacions serà migrat per la manca de voluntat política i l'excessiva dependència del mercat internacional. La crisi dels 80 i la intervenció dels organismes de Bretton Woods a través de programes d'ajustament estructural van suposar un fort cop als processos d'integració. Van quedar en paper mullat els acords presos des de la dècada dels 70 en favor de la integració econòmica: Declaració de Cooperació, Desenvolupament i Independència Econòmica (1973), Declaració de Kinshasa sobre els

---

<sup>133</sup> Wembou Djiena, M.-C. (1995). *L'OUA à l'aube du XXI<sup>e</sup> siècle: bilan, diagnostic et perspectives*. París, LGDJ; Gonidec, P.-F. (1993). *L'OUA, trente ans après: l'unité africaine à l'épreuve*. París: Karthala; Kamto, M., Pondi, J.-E., Zang, L. (1990). *L'OUA, rétrospective et perspectives africaines*. París: Économica; Amate, C. (1986). *Inside the OAU. Pan-africanism in Practice*. Nova York: St. Martin's Press; Mfoulou, J. (1986). *L'OUA: triomphe de l'unité ou des nationalités? Essai d'une sociologie politique de l'unité africaine*. París: L'Harmattan; Jouve, E. (1984). *L'Organisation de l'Unité Africaine*. París: PUF; Ba, A. Koffi, B., Sahli, F. (1984). *L'Organisation de l'Unité Africaine: de la Charte d'Addis-Abeba à la Convention Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples*. París: Éditions Silex; Cervenka, Z. (1977). *The Unfinished Quest for Unity: Africa and OAU*. Nova York: Africana Publishing Company; Boutros-Ghali, B. (1965). *L'Organisation de l'unité africaine*. París: Armand Colin.

<sup>134</sup> Revillon, J. (2015). Une Afrique de l'Est ou des Afrique de l'Est?: L'intégration régionale à l'épreuve de la multiplicité. *De Boeck Supérieur*, núm. 253, p. 69-86; Asante, S. K., Chanaiwa, D. (1998). Le panafricanisme et l'intégration régionale. A: A. A. Mazrui (dir.). *Histoire générale de l'Afrique* (vol. 8). París: Unesco Éditions, p. 737-804; Borella, F. (1963). Le régionalisme africain et l'Organisation de l'Unité Africaine. *Annuaire de droit international*, vol. 9, p. 838-865.

principis d'una Comunitat Econòmica Africana (1976), Estratègia pel Desenvolupament Econòmic (1979) i Pla d'Acció de Lagos (1980).

Les polítiques macroeconòmiques en un context de liberalització creixent van inaugurar una nova era de canvis de les organitzacions regionals. Així, el 1991 el Tractat d'Abuja creava la Comunitat Econòmica Panafricana, el 1992 es constituïa la Comunitat de Desenvolupament d'Àfrica Central i el 1994 es fundaven la Unió Econòmica i Monetària Oest-Africana i la Comunitat Econòmica i Monetària d'Àfrica Central. Tots aquests tractats constataren que els processos de regionalització no encaixaven adequadament en un context de globalització del subdesenvolupament. Llavors van sorgir veus reclamant que els africans es reunissin al voltant d'un nou projecte comú. Finalment, amb motiu de la cimera extraordinària de l'OUA el 9 de setembre de 1999 a Sirte, Mouammar al-Khadafi recuperà la idea de Nkrumah d'uns Estats Units d'Àfrica<sup>135</sup>. Serà el naixement de la Unió Africana<sup>136</sup>.

Les noves estructures de la Unió Africana s'adhereixen als principis democràtics i la protecció dels drets humans<sup>137</sup>. A diferència de la Carta de l'OUA de 1963, que consagrava la no-ingerència, la UA prohibeix els canvis no constitucionals de govern i preveu el dret a la intervenció en casos greus de violació de drets. Així mateix, consagra un Consell de Pau i Seguretat i un Tribunal Africà de Drets Humans i dels Pobles, així com un pla de desenvolupament econò-

<sup>135</sup> Ayittey, G. (2010). The United States of Africa: A revisit. *ANNALS*, núm. 632, p. 86-102; Tadadjeu, M. (1996). *Confédération des Etats-Unis d'Afrique*. Yaoundé: Buma Kor.

<sup>136</sup> Vegeu <https://au.int/en>. Magliveras, K. D., Naldi, G. J. (2018). *The African Union*. Filadèlfia: Wolters Kluwer; Welz, M. (2013). *Integrating Africa. Decolonization's legacies, sovereignty and the African Union*. Nova York: Routledge; Muchie, M., Lukhele-Olorunju, Ph., Akpor, O. (2013). *The African Union ten Years After. Solving African Problems with Pan-Africanism and the African Renaissance*. Pretòria: African Institute of South Africa; Adejumobi, S., Olokoshi, A. (2008). *The African Union and New Strategies for Development in Africa*. Nova York: Cambria Press; Makinda, S. M., Wafula Okumu, F. (2008). *The African Union. Challenges of globalization, security and governance*. Nova York: Routledge; Lecoutre, D. (2007). Vers un gouvernement de l'Union africaine? Maximalistes vs gradualistes. *Institut d'Études de Sécurité*, 147, p. 1-16.

<sup>137</sup> Baimu, E. (2001). The African Union: Hope for better protection of human rights in Africa?, *African Human Rights Law Journal*, vol. 1, núm. 2, p. 299-314; Ouguer-gouz, F. (1993). *La Charte Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples*. Ginebra: Graduate Institute Publications; Amoah, Ph. K. (1992). The African Charter on Human and Peoples' Rights: an Effective Weapon for Human Rights?, *African Journal of International and Comparative Law*, vol. 4, núm. 1, p. 226-240; Welch, C. E. (1991). The Organisation of African Unity and the Promotion of Human Rights. *The Journal of Modern African Studies*, vol. 29, núm. 4, p. 535-555.

mic (NEPAD)<sup>138</sup>. Tot plegat, diu el tractat, inspirat en els ideals del pares fundadors i dels líders panafricanistes determinats a promoure la unitat, la solidaritat, la cohesió i la cooperació entre els pobles d'Àfrica<sup>139</sup>. El missatge de Nkrumah torna a ressonar ben fort: Àfrica ha d'unir-se.

Francesc-Xavier Marín i Torné  
Blanquerna-Universitat Ramon Llull  
xaviermt@blanquerna.url.edu

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2020]

---

<sup>138</sup> Vegeu <http://www.nepad.org/2005/fr/home.php>.

<sup>139</sup> Vegeu [https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021\\_-\\_constitutive\\_act\\_of\\_the\\_african\\_union\\_f.pdf](https://au.int/sites/default/files/treaties/7758-treaty-0021_-_constitutive_act_of_the_african_union_f.pdf).